

*Article History*

*Received / Geliş*  
*01.12.2017*

*Accepted / Kabul*  
*04.12.2017*

*Available Online / Yayınlanma*  
*15.12.2017*

## **THE ROLE OF THE ENERGY IN TURKEY- IRAN ECONOMIC RELATIONS**

**TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN ROLÜ**

**Yunus FURUNCU<sup>1</sup>**

### **Abstract**

Relations between Turkey and Iran have followed a bumpy path with long history. The two neighboring countries have potential to influence each other and their region. It is observed that the relations between the two countries will have a more secure and stable structure with the increase of the number of sticky dependency between Turkey and Iran. It is understood that the economic and energy relations between Turkey and Iran have increased and that the resultant cooperation of the strategic partnerships and cooperation in the field of energy has left stability and confidence in place. On the study, the interdependence between Turkey and Iran was discussed, and it is stated that this dependency is more favorable to Iran in the field of energy.

**Keywords:** Turkey, Iran, Interdependence, Energy Trade, Energy Strategy

### **Özet**

Türkiye-İran ilişkileri çok eski zamanlara dayanmakla birlikte inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Komşu olan iki ülke birbirini etkileme potansiyeline sahiptir. Türkiye-İran arasında meydana gelen karşılıklı bağımlılık derecesinin artmasıyla iki ülkenin ilişkilerinin daha güvenli ve istikrarlı bir yapıya sahip olacağı görülmektedir. Türkiye-İran arasındaki ekonomik ve enerji alanındaki ilişkilerin artması ve enerji alanında stratejik ortaklıklar ve işbirliğinin kurulması sonucu çatışmaların yerini istikrar ve güvenin aldığı anlaşılmaktadır. Çalışmada Türkiye-İran arasındaki karşılıklı bağımlılık ele alınmış ve enerji alanında bu bağımlılığın daha çok İran lehine olduğu ifade edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, İran, Karşılıklı Bağımlılık, Enerji Ticareti, Enerji Stratejisi

### **Giriş**

Türkiye doğusunda bulunan petrol ve doğal gaz ihraç eden ülkeler ile batısında bulunan petrol ve doğal gaz ithal eden ülkeler arasında geçiş konumundadır. Doğu sınırında bulunan İran'ın ihracatında büyük bir yer tutan petrol ve ürünlerini Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaştırması İran ekonomisi için önemlidir. Türkiye'nin ise yetersiz olan enerji ihtiyacını İran gibi yakın komşularından temin etmesi ve onlarla enerji projelerinde ortak olması Türkiye ekonomisi açısından hayati öneme sahiptir. Her iki ülkenin de çıkarlarının ön plana çıktığı enerji ortaklıkları bu iki ülkenin ekonomisi için istikrar anlamına gelmektedir.

Ortak sınırlara sahip olan Türkiye-İran arasında ticari ve ekonomik ilişkiler uzun yıllara dayanmaktadır. İran, Türkiye'nin Orta Asya'ya ulaşımında en uygun güzergâh olması bakımından önemlidir. Aynı şekilde İran açısından Türkiye de batı pazarlarına yapılacak taşımacılığın en kısa güzergâh olma açısından önem arz etmektedir.

Türkiye ve İran bazı konulardaki fikir farklılıklarından dolayı zaman zaman karşı karşıya gelmektedirler. Bundan dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Ekonomi alanında yapılacak büyük işbirlikleri oluşan bu iniş çıkışları minimize edebilir. Böylece çatışma ortamından işbirliği ortamına geçilmesi iki ülke için de ekonomik refahın artması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak her iki ülke birbirine ekonomi alanında karşılıklı olarak bağımlı hale gelir. Öyle ki bölgede ekonomik istikrarın ve güvenliğin temelleri sağlam bir zemine dayanmış olur.

<sup>1</sup> Dr., Düzce Üniversitesi

Çatışmaların azalması ve ekonomik ilişkilerin daha çok artmasını sağlayan karşılıklı bağımlılık iki tarafın ilişkilerin devamı sonucu kazanımlarının artması veya ilişkilerin kesilmesi sonucu zarara uğranılması anlamına gelmektedir. Bu durumda ülkeler kaybetmek yerine kazanmayı tercih edecekler. Türkiye-İran enerji ilişkisine karşılıklı bağımlılık bağlamından baktığımız zaman daha çok İran'ın lehine bir durum olduğu görülmektedir. Türkiye'nin İran doğal gazına bağımlı olduğu ve sevkiyatın durması durumunda ise özellikle kış aylarında ekonomik olarak olumsuz etkilendiği bilinmektedir. İran'ın ise ihracat gelirlerinin büyük bir bölümünü enerjiden elde ettiği görülmektedir. İki ülkenin kazanımlarının artırması enerji alanında ortaklıklar yapılarak yeni projeler gerçekleştirmeleri ve bu ortaklıkların artarak devam etmesi her iki ülkenin ekonomisi ve bölgenin güvenliği açısından önem arz etmektedir.

### **Karşılıklı Bağımlılık**

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının çıkışı Reinhard Meyer 18. yüzyılda liberal ekonomi temelinden ve merkantilizmin kritik analizinden etkilenmiştir. Serbest ticaret, dünya toplumu ve dünyanın karşılıklı bağımlılık esaslarını meydana getirdiğini belirtmiştir. Bundan dolayı ekonomi aktörlerinin serbest ticaret aracıyla uluslararası iş bölümü oluşturulmuştur. Sonuç olarak bu oluşturulan karşılıklı bağımlılık, uyumu meydana getirmekte ve çatışmayı önlemektedir (Lehmkuhl, 2001: 194). Ülkeleri birbirine yaklaştırarak yeni ortaklıkların ve işbirliklerinin artmasında etki yaptığı belirtilen karşılıklı bağımlılık, ilişkilerin sağlam bir zemin içinde ilerlemesini sağlamaktadır.

Karşılıklı bağımlılık, devletler arasında çok sayıdaki etkileşim kanallarının oluşturduğu bağlantı ve ilişkilerin, belirsiz bir hiyerarşik gündem ile uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık durumlar toplamıdır (Keohane ve Nye, 2001: 7). Bir devletin diğerine ihtiyacı çoğunlukla daha fazla olabilmektedir. Budan dolayı bu konum da diğer devlet için fevkalade bir güç oluşmaktadır. Bu devletlerin ikisi de değişik aşamalarda olmakla birlikte ilişkilerinin devamına yönelik arzu ve gayret göstermeleri beklenmektedir (Wagner, 1988: 468-470). Ülkelerin karşılıklı bağımlılık oranlarının artması sonucu çatışma ortamlarının ortadan kalktığı ve işbirliklerin devam ettiği görülmüştür.

Karşılıklı bağımlılığın konusu ekonomik, ekolojik, sosyolojik meseleler veya uluslararası güvenlik sorunları olabileceği gibi, konusuna göre karşılıklı bağımlılık ilişkisi ekonomik, teknolojik, ekolojik veya stratejik karşılıklı bağımlılık olarak farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Morse, 1976: 666-671). Devletlerarasında oluşan etkileşimler, devletlerin birbiriyle oluşturdukları resmi düzey haricinde oluşan ilişkileri haricinde gerçekleşen bağlantılar vesilesiyle artış göstermektedir. Bu şekilde devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık seviyeleri de artmaktadır (Holsti, 1978: 521). İletişim kanallarının sayısındaki yükseliş aynı zamanda etkileşim düzeyini de yükseltmekte, sonuç olarak uluslararası konuların adeta tamamını devletlerarası önemli başlıklar haline getirmektedir. Karşılıklı bağımlılık askeri gücün kullanılmasını ve bu gücün kullanma ihtimalinin devletlerin dış politika ajandalarındaki ehemmiyetini azalttığı görülmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 87). İki aktör arasında ortaya çıkacak olan çatışma karşılıklı bağımlılık açısından iki tarafa da aynı oranda zarar vereceği için çatışmanın çıkmasını zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak karşılıklı bağımlı olan ülkeler arasında çatışmaların çıkmasının zorlaştığı ve işbirliğinin iki ülkeye de yarar sağladığı görülmektedir.

Karşılıklı bağımlılıkta ilişkinin kalitesini ve gücünü anlamak için hassasiyet ve etkilenme derecesi olarak iki değerlendirme bulunmaktadır. Hassasiyet bir ülkenin diğer bir ülke veya ülkelerin politika değişikliklerine karşı hassas olması durumudur. Bu duyarlılık devletler tarafından alınacak politika tedbirleri ile kolay bir şekilde giderilebilir niteliktedir ve belirli bir maliyete sebep olması da şart değildir (Özdemir, 2008: 1). İşbirliğinin bozulma veya ortaklıktan vazgeçilme durumunun mevcut

durumu için ne kadar hassas olduğunu ifade etmektedir. Keohane ve Nye hassasiyet örneğini 1971 petrol krizi ve onun Japonya, Avrupa ve Amerika'ya etkilerini ve yabancı petrolün büyüyen maliyet işlevi ve petrol fiyatlarının yükselmesi durumunu örnek olarak vermektedir (Keohane, Robert, Nye, 1977: 13). Karşılıklı bağımlılığın hassasiyetine Uluslararası Para Fonu (IMF) başka bir örnek olarak gösterilmektedir. Avrupa devletlerinin para politikasındaki değişikliğe hassas oldukları gibi, Amerika Dolarının altınla değişimindeki Avrupa kararlarına hassas oldukları örnek olarak verilmektedir (Siegfried ve Spindler, 2006: 94).

Etkilenme derecesi ise bir aktörün dış olayların hareket tarzı değişir değişmez zorlanmasıyla sorumluluğunu oluşturduğu yükümlülük olarak açıklanmaktadır. Hareket tarzının çerçevesi değiştirilmekte ve dış ortamdaki maliyet ayarının düzenlenmesi farklı hareket tarzını mümkün kılabilir (Keohane, Robert, Nye, 1977: 13). Aktörün yeni oluşan durum karşısında katlanmak zorunda olduğu maliyeti ifade ettiği anlaşılan etkilenme derecesi farklı aktörlerin aynı olay karşısındaki farklı etkilenme dereceleri olduğu görülmektedir.

### **Türkiye- İran Ekonomik İlişkileri**

İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lardan sonra siyasi ilişkilere bağımlı olarak oldukça kötü gelişmiştir. 1990'lara doğru düşmeye başlayan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000 yılına kadar sadece 1996 yılında 1 milyar Dolar'ın üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllar bu rakamın altında kalmıştır (Aydın ve Aras, 2004: 111).

**Tablo 1:** *Türkiye İran Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)*

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2009	2.024.863	3.405.986	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.898
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.776	10.383.117	14.575.893	-6.190.341
2014	3.886.735	9.833.329	13.720.064	-5.946.594
2015	3.665.217	6.096.265	9.761.481	-2.431.048
2016	4.966.404	4.699.777	9.666.181	266.627

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

2009 yılı itibarıyla 5,5 milyar Dolar dolaylarında iken 2012 yılında 22 milyar Dolar miktarına gelmiştir. Türkiye için olumsuz seyreden dış ticaret dengesi, İran'dan doğal gaz ithalatıyla beraber son yıllarda çok daha yükselmiş ve 2013 yılı itibarı ile 14,6 Milyar Dolar'ın üstüne çıkmıştır. 2014 yılında ise 13,7 milyar Dolarlık dış ticaret kapasitesine varılmasına karşın Türkiye ve İran arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine devam etmektedir. 2016 yılına gelindiğinde dış ticaret dengesinin Türkiye'nin lehine olduğu görülmektedir.

**Tablo 2:** *Türkiye'nin Toplam Ticaretinde İran'ın Payı 1980-2014 (milyon Dolar)*

Yıllar	Toplam ihracat	İran'a ihracat	İran'in payı (%)	Toplam ithalat	İrandaan ithalat	İran'in payı (%)
1980	2.910	84	2,88	7909	802	10,1
1985	7.958	1.078	13,54	11343	1264	11,1
1990	12.959	495	3,81	22302	492	2,2
2000	27.774	235	0,84	54502	815	1,49
2007	107.271	1.441	1,34	170062	6615	3,88
2008	132.027	2.029	1,53	201963	8199	4,06
2009	102.142	2.024	1,98	140928	3405	2,41
2010	113.883	3.044	2,67	185544	7645	4,12
2011	134.906	3.589	2,66	240841	12461	5,17
2012	152.461	9.921	6,52	236545	11964	5,05
2013	151.802	4.192	2,76	251661	10383	4,1
2014	157.627	3.888	2,46	242182	9833	4,06
2015	143.838	3.663	2,54	207234	6096	2,94
2016	142.529	4.966	3,48	198618	4699	2,36

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İran'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disilliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran>, (02.05.2016)

2008 senesinde Türkiye İran'dan ithalatının yüzde 90'ına varan kısmı petrol ve doğal gaz gibi mineral yakıtlar oluşturduğu zaman, 2 milyar Doların üstüne çıkan ihracatı daha çok makine-teçhizat, otomotiv ürünleri ve demir-çelik gibi sanayi ürünlerinden meydana gelmektedir. İki ülke arasındaki ticarete oluşan bu yükseliş ile beraber 2000- 2008 arasında İran'ın toplam ihracatında Türkiye'nin etkisi yüzde 2,8'den yüzde 7,2'ye yükselmiştir. (İnat, 2015: 19).

**Tablo 3:** İran'ın Toplam Ticaretinde Türkiye'nin Payı 1980-2014 (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam ihracat	Türkiye'ye ihracat	Türkiye'nin payı (%)	Toplam İthalat	Türkiye'den İthalat	Türkiye'nin payı (%)
1980	12.338	802	6,5	12.246	84	0,68
1985	14.175	1.264	8,96	11.635	1.078	9,29
1990	19.305	492	2,54	20.322	495	2,43
2000	28.739	815	2,83	13.989	235	1,69
2007	88.733	6.615	7,45	44.942	1.441	3,2
2008	113.668	8.199	7,21	57.401	2.029	3,53
2009	78.830	3.405	4,31	50.469	2.024	4,01
2010	100.900	7.645	7,57	62.670	3.044	4,85
2011	112.400	12.461	11,39	75.900	3.589	6,09

Yıllar	Toplam ihracat	Türkiye'ye ihracat	Türkiye'nin payı (%)	Toplam ithalat	Türkiye'den ithalat	Türkiye'nin payı (%)
2012	145.000	11.964	11,5	77.092	9.921	12,86
2013	98.000	10.383	12,66	67.000	4.192	4,5
2014	93.000	9.833	10,57	60.800	3.888	6,39

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İran'ın Türkiye ile Ticareti, 2017, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran>, (02.11.2017)

Türkiye ile İran devletleri arasında ticaret hacmi AK Parti'nin ilk altı yıllık iktidarında – 2002-2008 yılları arasında– 8,5 katlık bir yükselişle 1,2 milyar Dolardan 10,2 milyar Dolara ulaşırken 2008-2014 yılları arasında aşağı yukarı 1,3 katı bir artış ile 13,7 milyar Dolara çıkmıştır. Bu süre zarfında 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla 16, 21,8 ve 14,5 milyar Dolarlık büyüklüğe varılmıştır. Ancak 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'den İran'a yapılan ihracatta çok fazla altın satışı (sırasıyla 6,5 ve 1,6 milyar Dolar) yapılmıştır. 2014 yılında da hemen hemen 820 milyon Dolarlık altın ve değerli taş satış miktarı ve bunun İran'dan ithal edilen petrol ve doğal gazın parasının ödenmesi maksadı ile gönderildiği düşünülür ise, iki ülke arasındaki ticaret miktarında bu altın satışı rakamları toplamdan düşmek gerekir (İnat, 2015: 20).

İran'dan gerçekleştirilen dış alımlar son iki senedir düşüş göstermektedir. 2014 yılında ithalat yüzde 5,3 azalma ile 9,83 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İran'dan alınan malların yüzde 90'ı petrol ve doğal gaz olduğu görülür. Petrol ve doğal gaz ithalatı toplam ithalat içinde belirleyicidir. 2014 yılında İran'dan alınan petrol ve doğal gaz yüzde 7,7 oranında gerilemiştir. Plastik ve mamulleri ithalatı da yüzde 1 azalırken diğer mallarda ithalat miktarları artmıştır. (TİM, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015: 104)

**Tablo 4:** İran'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı

	YILLAR		
	2014	2015	2016
İRAN	1 590 664	1 700 385	1 665 160
Toplamdaki Oranı %	4,32	4,69	6,57
<b>YABANCI TOPLAM</b>	<b>36 837 900</b>	<b>36 244 632</b>	<b>25 352 213</b>

Kaynak:<https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabancı-ziyaretçiler>

Türkiye'ye gelen turist sayısı 2016 yılında hızla düşmüş olmasına rağmen İran'dan gelen turist sayısı sabit kalmıştır. 2016 yılında İran'dan gelen turist sayısında artma olmamasına rağmen genel toplam düştüğü için İran'ın oranı artmıştır.

**Tablo 5: Türkiye-İran Arasındaki Anlaşmalar**

<b>Anlaşma / Protokol / Mutabakat Zaptı</b>	<b>İmza Tarihi</b>	<b>RG Tarih &amp; Sayısı</b>
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	12.5.1980	07.06.1980 (17010)
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu 2. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	1.5.1984	30.01.1985 (18651)
Ticaret Anlaşması	21.12.1996	11.06.1997 (23016)
Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması	21.12.1996	15.06.1997 (23020)
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması	22.11.2000	01.08.2001 (24480)
Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması	17.6.2002	09.10.2003 (25254)
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması	19.12.1996	25.02.2005 (25738)
Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Topl. Mutabakat Zaptı	12.10.2008	29.04.2009 (27214)
Çevre Alanında Mutabakat Zaptı	28.4.2010	28.05.2011 (27947)
Teknik Düzenlemeler, Standardizasyon, Metroloji, Akreditasyon ve Uygunluk Değerlendirmesi Alanlarında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı	3.2.2010	24.08.2011 (28035)
Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı Protokolü	26.2.2014	05.07.2014 (29051)
Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA)	29.1.2014	4.11.2014 (29165)
Türkiye-İran 24. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	16.4.2014	11.12.2014 (29202)
Hayvan Sağlığı ve Veterinerlik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı	26.10.2016	12.5.2017 (30064)
Türkiye-İran 5. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı	19.1.2014	

Kaynak: Enerji Bakanlığı, 2017

Türkiye-İran arasında ticaretle ilgili birçok anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmaların büyük bölümü yürürlüğe girmiştir. İki ülke de işbirliği ve ticaret hacmi artırmak için uğraşmaktadırlar.

### **Türkiye-İran Enerji İlişkileri**

Dünya ispatlanmış ham petrol rezervlerinin % 11,5 oranıyla 3. sırada yeralan ve dünyanın en büyük 3. petrol üreticisi olan İran, doğal gaz rezervleri bakımından da Rusya'nın ardından 2. sırada bulunmaktadır. İran'ın ihracattan elde ettiği kazanç gelirlerinin % 80-90'ı, bütçe gelirlerinin ise % 40-50'si petrolden elde edilmektedir (KUDAKA, 7: 2015).

#### **Doğal Gazın Türkiye-İran İlişkilerindeki Rolü**

Doğalgaz rezervi açısından dünyanın ikinci ülkesi olan İran Türkiye'nin ikinci büyük gaz tedarikçisi konumundadır. Buna karşılık Türkiye, İran'ın en büyük müşterisidir, İran'ın sattığı doğalgazın büyük bir kısmını Türkiye satın aldığı için bu açıdan Tahran'ın, Türkiye'ye doğalgaz satışı anlamında ciddi bir bağımlılığı söz konusudur.

2001 yılı sonunda Türkiye'ye İran'dan ilk gazın ulaşmasından sonra zaman zaman yeterli teslimatın yapılmadığı gerekçesiyle ve sık sık Türkiye'nin aldığı doğalgazın fiyatında revizyon yapmak istemesi nedeniyle problemler oluşmuştur. Bu sürecin başlangıcını gölgeleyen ABD yaptırımları da ayrıca bugüne kadar geçen süre boyunca

Türkiye'nin, İran'dan enerji ithalatını engellemeyi amaçlayan baskısını artırarak devam ettirmiştir (Özer, 3; 2015).

Türkiye-İran doğal gaz ticareti 2010 ve 2011 yıllarında da sorunlu başlamış, kış aylarında teknik sebepler gerekçe gösterilerek İran tarafından doğal gaz akışı kesilmiştir. Türkiye ise kesilen doğal gaza olan ihtiyacını doğal gaz depolarındaki gazı kullanarak çözebilmiştir. 2009 yılında 5,2 milyar m<sup>3</sup> olarak gerçekleşen Türkiye'nin İran'dan ithalatı 2010 yılında yine yüksek miktarda artış göstererek 7,7 milyar m<sup>3</sup> olarak gerçekleşmiştir. 2011 ve 2012 yıllarındaki kesintilere rağmen ithalat miktarı kendi rekorunu kırarak 8 milyar m<sup>3</sup> seviyesini aşmıştır. 2016 yılında 7,7 milyar m<sup>3</sup> olan doğalgaz miktarı toplam doğalgaz ithalatı içinde %16,62 oranında olduğu görülmektedir.

**Tablo 6: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı**

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Diğer		Toplam
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	
2008	23.159	62,01	4.113	11,01	4.580	12,26	5498	14,72	37.350
2009	19.473	54,31	5.252	14,65	4.960	13,83	6171	17,21	35.856
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	8174	21,49	38.036
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	6473	14,75	43.874
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	7862	17,13	45.922
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	6083	13,43	45.269
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	7282	14,78	49.262
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	7649	15,8	48.427
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	7628	16,45	46.352

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektörü Raporu 2016, s.8

İran, Türkiye'ye ihraç ettiği doğal gazı Türkmenistan'dan ithal ettiği gaz sayesinde satabilmektedir. 2007 yılı sonu ve 2008 yılı başında Türkmenistan'ın boru hattındaki teknik sorunları gerekçe göstererek sırasıyla İran, Türkiye ve Yunanistan'ı etkiledi. Türkmenistan'ın gazı kesmesiyle İran zaten soğuk havalar nedeniyle iç talebi karşılamakta zorlandığı için Türkiye'ye gaz akışını kesti. Türkiye ise Azerbaycan'dan aldığı gazın tamamını iç tüketime ayırarak Yunanistan'a olan gaz akışını kesmek zorunda kaldı (Kinnander, 2010: 10). 2006 yılında bir önceki yıla göre 1 milyar m<sup>3</sup> 'den fazla artan Türkiye'nin İran'dan doğal gaz ithalatı 2007 yılında ise yaşanan bu sorunlar nedeniyle yaklaşık 0,5 milyar m<sup>3</sup> artarak 6 milyar m<sup>3</sup> sınırını aştı. Ancak 2008 yılında Türkmenistan'ın İran'a ihraç ettiği gazı kesmesi nedeniyle duran Türkiye'ye gaz akışı 2008 yılında ithalat miktarının 4,1 milyar m<sup>3</sup> seviyesine düşmesine neden oldu. 1996 yılında anlaşma imzalandığında iki taraf gaz akışının 1991 yılında 3 milyar m<sup>3</sup> kapasite ile başlaması ve 2007 yılında da hattın tam kapasitesi olan 10 milyar m<sup>3</sup> seviyesine çıkmasını planlamışlardı. Ancak tabloda da görüleceği üzere günümüze kadar hattın plato miktarına ulaşamadı (Şahin, 2007: 116).

2007 yılında iki ülke arasında imzalanan mutabakat zaptı bu sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilecek iş birliği için atılan ilk adımdı ancak zaptın anlaşmaya dönüşmemesi bunu engelledi. Mutabakat zaptının anlaşmaya dönüşmemesinin sebebi İran'ın istediği zaman gazı kesmek istemesi ve fiyat konusundaki şartlarının Türkiye tarafından kabul edilmemesiydi. Buna ek olarak günümüzde de devam eden Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği gazın anlaşması 1996 yılında yapılırken ABD

tarafından gösterilen tepkiye rağmen 2007 yılında tekrarlanmıştır. İran'ın nükleer çalışmalarından rahatsız olan ABD, İran'ın elini ekonomik ve stratejik olarak güçlendirecek bir anlaşmaya kesinlikle karşı durmaktadır. Buna rağmen İran gazının Türkiye üzerinden taşınmasına yönelik planlar tamamen rafa kalkmış değildir. İlerleyen yıllarda TANAP projesine İran'ın da katılması durumunda iş birliği hayata geçirilmiş olacaktır. İran ile P5+1 ülkelerinin İran'ın nükleer faaliyetleri üzerinde başlattıkları müzakerelerde anlaşma olduğu için anlaşmanın önünde engel olarak duran dışsal tepkiler azalmış durumdadır (Yergin, 2015: 70-71).

İran, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip devleti olmasına karşın yaptırımlar nedeniyle doğalgazını satacak piyasa bulamamaktadır. İran, doğal gaz ihracatının % 90 oranında Türkiye'ye yapmaktadır. AB piyasasına, Türkiye'den başka geçiş imkanının bulunmaması, Türkiye'nin lehine bir durum olarak görülmektedir. İran'a ambargonun kalkmasıyla yakın gelecekte Türkiye'nin İran ile uluslararası düzeyde projeleri hayata geçireceği düşünülmektedir (Sak ve Zengin, 2015: 7).

İran'la yürütülen müzakereler sonrasında iki ülke arasında 2007 yılında varılan mutabakat genişletilerek 2008 tarihinde doğal gaz ortaklığı konusunda yeni bir mutabakat zaptı imza altına alınmıştır. Buna göre Türkiye, İran'ın Güney Pars doğal gaz havzasındaki 22, 23 ve 24. fazların işletim hakkını elinde bulunduruyordu. Bu kaynaktan elde edilecek günlük 46 milyon metreküp gazın yarısını Türkiye alacak, diğer yarısı ise İran'da kalacaktı. Bu doğal gaz havzasının yer aldığı bölgedeki İran'ın Asuluye kentinde Türkiye sınırına kadar uzanacak 1850 kilometre uzunluğundaki yeni bir boru hattıyla nakledilmesi düşünülen bu gazın bir kısmının Avrupa'ya verilmesi düşünülmektedir. Sözü geçen boru hattının ise Türkiye ile İran tarafından birlikte inşa edilmesi düşünülmüştür. Bundan başka Türkiye, senelik 35 milyar metreküplük İran doğal gazının Avrupa'ya sevkiyatı durumunda Türkiye topraklarının kullanılmasına izin vermiş ve bu yüzden boru hattının yapımında görev almayı kabul etmişti (İnat, 2009: 39-40). Ancak Arap Baharı ve ekonomik ambargolar nedeniyle anlaşmada durmuş durumdadır. 2016 yılında ambargonun bitmesi sonrası anlaşmanın tekrar gündeme gelip gelmeyeceği merak konusu olmaktadır. Sahip olduğu zengin rezervler sayesinde uluslararası doğal gaz pazarında önemli bir aktör haline gelebilecek olan İran'ın sonraki yıllarda takip edeceği doğal gaz politikası önem arz etmektedir.

Türkiye ile İran arasındaki hali hazırda devam eden sorunlu gaz ithalatı nedeniyle birbirine karşı duyduğu güvensizlik, politik baskılar ve İran'a karşı her geçen dönem artan yaptırımlar iki ülke arasındaki doğal gaz ilişkilerinin gelişmesini engellemektedir. Ayrıca İran'dan alınan doğal gazın fiyatı tartışma konusu olmuştur. 2014 yılı itibarıyla İran'ın gaz fiyatının Rusya ve Azerbaycan'dan alınan fiyata göre oldukça pahalı olması iki ülke arasında soğuk rüzgarlar estirmektedir. İmzalanan doğal gaz alım kontratlarına göre Türkiye, her 1000 metreküp gaz için Azerbaycan'a 335, Rusya'ya 425 Dolar ödeme yaparken İran'a ise aşağı yukarı 490 Dolar ödemiştir (Milliyet, 2014). Uluslararası piyasalarda gaz fiyatlarının düşmesiyle beraber bu rakamlarda düşmüştür.

Türkiye ve İran arasındaki doğal gaz ilişkisi fiyat ve arz-talep güvensizliği nedeniyle problemlili bir geçmişe sahip olsa da üretici olarak İran, tüketici ve taşıyıcı ülke olarak Türkiye için ortak çıkarları önemli bir potansiyele sahiptir. BP'nin istatistiklerine göre dünya doğal gaz rezervinin % 18,2'sini elinde bulunduran İran'ın buna karşın üretimdeki payı sadece % 4,9'dur. Ürettiği gazın tamamını tükettiği ve Türkmenistan'dan da gaz ithal ettiği düşünüldüğünde İran doğal gaz rezervlerinin sahip olduğu potansiyeli kullanamamaktadır. Bu durumun en büyük nedeni İran'ın zengin gaz rezervlerini yatırım eksikliği nedeniyle üretime dönüştürememesidir. Buna karşın Türkiye ise ithalat bağımlılığı ve arz güvenliği nedeniyle Karadeniz'deki



sahalarda dâhil olmak üzere yurt içi üretimini artırmaya çalışırken bir taraftan da Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerde üretim faaliyetlerine katılarak yurt dışı üretimini artırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla iki ülke iş birliği yapması durumunda İran'ın sahalardaki üretimini artıracak yatırım kaynaklarından biri Türk şirketleri olabilir. Buna paralel olarak Türkiye ise bu sayede yurt dışı üretimini İran'ın zengin rezervlerindeki faaliyetleriyle artırabilir hem de arz güvenliğini İran'ın kaynakları sayesinde sağlayabilir.

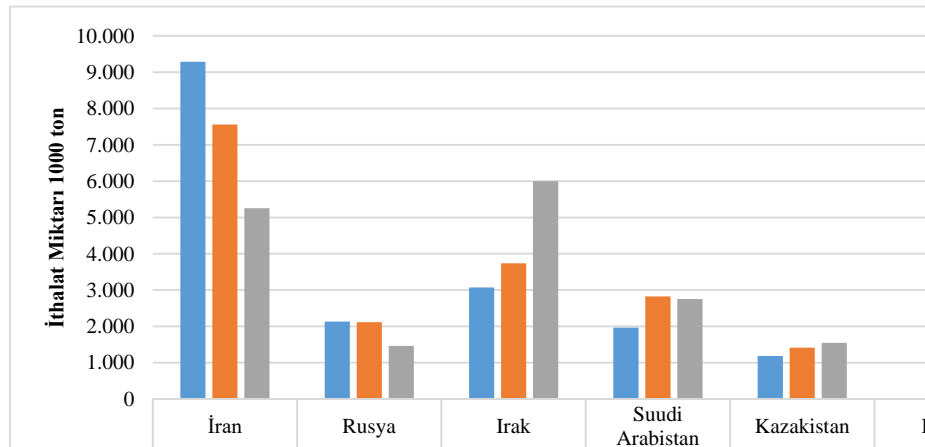
Büyük bir doğalgaz rezervlerine sahip olduğu düşünülen İran ile Türkiye'nin doğalgaz alanında işbirliği yapması kaçınılmazdır. Türkiye, büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılamak için İran'ın doğalgazına ve İran'ın da başka pazarlara ulaşma konusunda çektiği zorluklardan dolayı Türkiye pazarına muhtaç olduğunu göstermektedir (Kobal, 2014:15).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devlet birbirinden etkilenme potansiyeline sahiptir. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2005: 422-425). Örneğin bugün Türkiye kullandığı doğal gazın % 16'ya yakını İran'dan ithal etmektedir. İran'ın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ise % 90 civarındadır. Doğal gaz bağlamında çıkan sonuca göre İran'ın doğal gaz satışında Türkiye'ye bağımlılığı ve Türkiye'nin İran'a olan bağımlılığı ortadadır. Bu durumda İran'ın lehine bir durum söz konusudur. Sonuç olarak iki ülke için de enerji alanında ortaklıkların artması her iki ülkenin menfaatine olduğu gerçeğini göstermektedir.

### **Petrolün Türkiye-İran Ticari İlişkilerindeki Yeri**

Ham petrol rezervi bakımından dünyanın dördüncü ülkesi olan İran 2011-2013 yılları arasında Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği ülkedir. Bahsi geçen yıllar arasında Türkiye İran'dan yıllık ortalama 6,3 milyon ton petrol ithal ederken toplam petrol ithalatı içinde oransal olarak yaklaşık % 30 paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Rusya, Suudi Arabistan ve Irak ise Türkiye'nin petrol ithalatı açısından diğer önemli kaynak ülkelerdir.

**Şekil 1: Türkiye'nin Petrol Alımı 2011-2013**



Kaynak: EPDK 2013 Petrol Piyasası Sektör Raporu

20. yüzyılın başında topraklarında zengin petrol rezervleri bulduktan sonra petrolün ülke ekonomisi için can damarı haline geldiği İran'da, hali hazırda hükümet gelirlerinin %70'i enerji sektöründen ve özellikle de petrol gelirlerinden elde edilmektedir (Öztürkler, 2012). Orta Doğu'nun Suudi Arabistan'dan sonra en çok petrol ihraç eden ülkesi olan İran'ın en çok petrol sattığı ülkeler arasında Çin, Hindistan ve Güney Kore'nin yanında Türkiye'de yer alır (EPDK, Petrol Piyasası Sektör Raporu 2013).

Doğal gazı benzer şekilde İran, petrol temininde de Türkiye'nin önemli kaynak ülkelerinden biridir. 1990-1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve özellikle son dönemde Türkiye'nin güney komşuları olan Suriye ve Irak'ta yaşanan çatışmalar düşünüldüğünde İran, Türkiye'nin en istikrarlı komşusudur. Bu nedenle özellikle son 10 yıldır Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği ülke olan İran, ABD ve AB'nin ambargosuna rağmen 2012 ve 2013 yıllarında da Türkiye'nin en önemli kaynak ülkesi olmuştur. Ancak İran'ın diğer petrol müşterileriyle Türkiye'nin İran'a olan bağımlılığı karşılaştırıldığı zaman Türkiye'nin, İran petrolünün en bağımlı ülkesi olduğu görülmektedir. 2013 yılı içinde İran'dan petrol ithal eden Çin'in petrol ithalatından İran'ın payı % 8 iken Japonya ve G. Kore'nin % 5,5 Hindistan'ın petrol ithalatında ise İran'ın payı % 5'dir. 2012 yılında petrol talebinin yaklaşık % 40'ını İran'dan temin eden Türkiye, 2013 yılında Irak'tan alımı artırmış ve İran'ın oranını % 28'e düşürmüştür (EIA, Turkey Profile, 2015).

Yatırımların kalkmasıyla İran'ın petrol ve doğal gaz üretim kapasitesini artırması beklenmektedir. İran'ın 2020 yılına kadar ABD, AB, Rusya ve Çin'den sonraki en büyük gaz piyasası olması öngörülmektedir. Resmi rakamlara göre petrol üretim kapasitesinin düşmemesi için İran'da, 2020'ye kadar 130-145 milyar dolar arasında yatırım yapılması gerekmektedir (Ünal, 146; 2015). Enerji alanındaki bu yatırımlarda Türkiye etkin bir şekilde rol alabilir ve iki ülkenin karşılıklı bağımlılık derecelerinin artmasıyla İran ve Türkiye arasında çıkacak çatışmaların da önüne geçilmiş olur. İki ülkenin de menfaatine olacağı anlaşılan bu durumda bölgesel güvenliğin ve istikrarın artacağı anlaşılmaktadır.

## **Sonuç**

Türkiye-İran ticaret ve enerji ilişkilerinde işbirliğinin devam etmekte ve büyümesi yüksek bir potansiyeli barındırdığı anlaşılmaktadır. 2014 verilerine göre İran'ın ithalatında % 6,39 ve ihracatında %10,57'e yakın payı olan Türkiye, aynı zamanda ihracatının % 2,46 ve ithalatının % 4,06 oranını İran ile gerçekleştirmektedir. 2014 yılında Türkiye'nin kullandığı petrolün yaklaşık dörtte biri ve doğal gazın beşte bir oranını İran'dan ithal etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Karşılıklı bağımlılık durumuna göre Türkiye-İran enerji ilişkilerinde birbirine bağımlılığın İran lehine olduğu görülmektedir. Taraflardan birinin diğerine gereksinimi az olan taraf, pazarlık gücünü elinde bulduran taraf olduğundan dolayı İran'ın elinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmek durumundadır. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilenebilirlik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynadığından Türkiye doğal gazın kesilmesinden dolayı daha fazla etkileneceği görülmektedir. Ama ticaretin ve ilişkilerin kesilmesi sonucunda iki ülke de eşit olmayan oranlarda da olsa etkilenmektedirler. Bundan dolayı Türkiye ve İran için takip etmeleri gereken strateji, mevcut ilişkileri korumakla birlikte daha fazla ekonomik ve enerji işbirliği içerisinde bulunmaları hem bu ülkelerin ekonomileri için hem de buldukları bölgenin istikrarı için önemlidir.

### **Kaynakça**

- Akhundzada, E. Özkan, S. (2014) İran Enerji Görünümü, Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi  
[http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran\\_Turkce\\_3\\_.pdf](http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf)
- Akova, Y. ve Diğerleri, (2004) İran İslam Cumhuriyeti Yerinde Pazar Araştırması, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara
- Arı, T. (2005) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları
- Aydın, M. Aras, D. (2004) Orta Doğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1 (2), 2004, s. 103-128
- Durmuşoğlu, S. (2015) Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Komşu Ülkeler ile Uluslararası İlişkilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi
- Ekonomi Bakanlığı (2016) İran'ın Türkiye ile Ticareti,  
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran>, (02.05.2016)
- Ekonomi Bakanlığı, (2016) İran Ekonomik Görünüm,  
[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran/ekonomik-gorunum?\\_afLoop=762927874594817&\\_afWindowMode=0&\\_afWindowId=19c9u03cvt\\_66#!%40%40%3F\\_afWindowId%3D19c9u03cvt\\_66%26\\_afLoop%3D762927874594817%26\\_afWindowMode%3D0%26\\_adf.ctrl-state%3D19c9u03cvt\\_186](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran/ekonomik-gorunum?_afLoop=762927874594817&_afWindowMode=0&_afWindowId=19c9u03cvt_66#!%40%40%3F_afWindowId%3D19c9u03cvt_66%26_afLoop%3D762927874594817%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D19c9u03cvt_186), (19.06.2016)
- EPDK (2013) Petrol Piyasası Sektör Raporu 2013,  
[http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor\\_yayin/2013\\_Petrol\\_Piyasasi\\_Sektor\\_Raporu.pdf](http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf), (28.06.2014)
- EPDK (2015) Doğal Gaz piyasası 2014 Yılı sektör Raporu,  
<http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/2500>, (30.07.2016)
- ETKB (2015) 2010-2014 Stratejik plan  
[http://www.enerji.gov.tr/yayinlar\\_raporlar/ETKB\\_2010\\_2014\\_Stratejik\\_Plan.pdf](http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Plan.pdf), (19.06.2015)
- IEA, (2015) Ülke Analizi: Türkiye,  
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR>, (Erişim Tarihi: 09.08.2016)
- İnat, K. (2015) Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri SETA Analiz Sayı: 132
- Keohane, O., Nye, J. (1989) Power and Interdependence, Harper Collins Publishers, Preface to Second Edition
- Keohane, O., Nye, J. (1977) Power and Interdependence: World Politics in Transition, Brown Company, Boston.
- Keohane, R. O. Nye, J. S. (1987) Power and Interdependence Revisited Power and Interdependence, International Organization, Autumn, 41 (4)
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2001) Power and Interdependence, 3. baskı, New York, Addison Wesley Longman,
- Kinnander, E. (2010) The Turkish-Iranian Gas Relationship: Politically Successful, Commercially Problematic, Oxford Energy Institute, Oxford,
- Kobal, Melis: "İran'la Pahalı Gaz Davası Başlıyor," Al Jazeera Türk Dergisi, sayı: 4, 2014
- Lehmkuhl, U. (2001) Lehr und Handbücher der Politikwissenschaft: Lehrmkuhl, Theorien Internationaler Politik (International Policy Theories), Oldenburg, 3.Baskı
- Morse, C.D. (1976) Interdependence in World Affairs, Rosenau J. N. (der), World Poliitics: An Introduction, New York, The Free Press, 666-671

- Özdemir, H. (2008) Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. 63, S. 3
- Özer, Didem, T. (2015)“Güvenilmez Enerji Tedarikçisi,”*AlJazeera Türk Dergisi*, Makale, sayı: 9, 2015.
- Öztürkler, H. (2012) İran Ekonomisinin Genel Özellikleri, *Orta Doğu Analiz*, 4 (40)
- Sak, H. Zengin, A. (2015) Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri; Türkiye'nin Doğal Gaz Ticareti Açısından Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) Projelerinin Değerlendirilmesi, WPS NO/ 06 / 2015-09
- Siegfried, S. Spindler, M. (2006) *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Opladen Hill Yayınları,
- Şahin, N. (2007) Türkiye-İran Enerji İşbirliği, Türkiye'nin Doğal gaz Politikası, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Uşak, Yıl 1 Sayı 1,
- TİM (2015) Türkiye Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015
- Wagner, R. Harrison (1988) *Economic Interdependence, Bargaining Power and Political Influence*, *International Organization*, 42 (3)
- Yergin, D. (2015) Ensuring Energy Security, *Foreign Affairs*, 85 (2), s. 69-82. ETKB, 2010-2014 Stratejik Planı,